

Погляд Медузи. Маленька книга п'їтьми

КУПИТИ

Час подій - осінь/зима 2022-го року, починаючи з перших блекаутів у країні внаслідок російських обстрілів. В основі історії - стосунки давніх друзів, що по-різному переживають психологічну травму, яку отримав на війні їхній шкільний товариш.

Колишній львів'янин Лесь - викладач-літературознавець, що вже багато років живе у Києві. Його близький товариш Славко, з яким Лесь товаришує ще зі шкільних часів, мобілізувався, але отримав поранення під Ізюмом і повернувся на реабілітацію до Львова. Лесик, натомість, від початку війни залишається у тилу в Києві, принагідно волонтерить й продовжує викладацьку роботу. Провідуючи пораненого товариша у Львові, він розуміє, що Славко дуже змінився внаслідок війни. Хоч Славко відкрито й не осуджує Леся за те, що Лесь не воює, той відчуває, що давня дружба вже неможлива.

Втрата товариша стає дуже болісною для Леся, і він відчуває на собі великий тиск провини та страх суспільного осуду через те, що не бере участі в бойових діях. Потреба чесно розібратися в собі штовхає Леся до відвертої розмови зі самим собою на сторінках щоденника.

Ланцюжок асоціацій веде Леся до спогадів про студентські роки. Ті роки, коли вони разом зі Славком, були удвох наївно закохані в одну дівчину - молоду художницю Катю, котру поза очі прозвали «Медузою».

Відтворюючи у своєму щоденнику події початку двотисячних, Лесь віднаходить підстави для розуміння, ким є він сам і якими повинні бути його роль у суспільстві та вклад у перемогу.

роман про блекаут

Анотація

У грецьких міфах Медуза — невинна жертва насильства, яку боги перетворили на чудовисько й заслали на край світу. Кожен, хто бачив її, одразу ж від жаху перетворювався на камінь. Однак можна залишатися живим зовні, але заціпеніти всередині. Роман Любка Дереша «Погляд Медузи» — це багатоголоса історія про травму війни, від якої кам'яніють розум і серце, і про мандрівку до віддалених берегів несвідомого, де живе та зранена частина нас, яку ми самі вигнали поза очі.

Осінь 2022-го, Україна в блекауті. Темрява, сирени й обстріли з боку Росії. І дзвінок із поганими новинами про Славка, який від літа на фронті. Дзвінок, що змінить життя усіх Славкових друзів, відкриваючи крок за кроком приховані почуття, зіштовхуючи кожного із пітьмою всередині: страхом, болем, провиною, відчуженістю. «Погляд Медузи» — багатовимірний «роман зі свідомістю» про пошуки світла у час, коли його єдиним джерелом залишаємось ми самі.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати в будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко».

ISBN 978-617-553-070-2

© Любка Дереш, текст, 2024

© Видавництво Анетти Антоненко, 2024

ПОГЛЯД МЕДУЗИ. МАЛЕНЬКА КНИГА ПІТЬМИ

Тоді-то я з острахом подумав,
коли б мені часом не довелося зовсім осліпнути душею,
якщо я розглядатиму речі очима і пробуватиму
осягнути їх за допомогою того чи іншого чуття

Платон, «Федон»

Розділивши з мерцем їжу, жива людина може не помітити, як минуть роки

З етнографічних досліджень

Мисліть позитивно.

Не кажіть: «У мене немає світла», кажіть: «У мене є темрява»

Мем воєнного часу

Погляд Медузи. Маленька книга пітьми

Мирослав (Плутон — Персей)

тоді як за вікном поїзда — непроникна пітьма. Вдивляючись у неї, я пригадую фотографії України, які виклало одне з міжнародних новинних агентств — зроблені, здається, зі супутника *Махар* у момент блекауту — велика чорнильна пляма по обидва боки Дніпра, аж до самого Чорного моря, велика чорнота, оточена розсипами яскраво освітлених міст за межами західних та східних кордонів, розсипами, схожими на розкидані по всьому континенту миготливі різдвяні гірлянди — розкидані всюди, окрім цієї чорної плями, там, у цій гущавині темряви — тільки чорнота, в якій лише де-не-де можна помітити крихітні іскорки, схожі на вкраплення золотого пилу в глухій породі чорного сланцю.

Можу припустити, що ці невеликі вкраплення, розкидані по різних містах — це кілька кав'ярень на генераторах, пару урядових кварталів і дещиця автомобілів, що світять поночі фарами, пробираючись крізь густий снігопад (зима взялася за нас цього року надто рано), — ось і все, що сяє зараз о цій порі доби, якщо дивитися на Україну з космосу. Все інше з настанням ночі поринає в пітьму.

Ця пітьма архаїчна, в ній живе минуле людства — анти, сармати, скіфи й трипільці, елліни вздовж берегів Борисфена, буго-дністровська культура, мізинська, мадленська, граветська культури, оріньяк. Під час війни людина щоразу повертається до витоків, до нульової точки, аби по-новому почати говорити про дійсність: добирати нові слова, нові форми, помічати нові відтінки кольорів — можливо, для того, аби цього разу ще надійніше демаркувати кордон поміж світом імен, світлом

цивілізації, і тим, що залишається ззовні — неназваним, диким, зовнішньою пільмою.

Мені здається, ці спроби прокреслити межі між світом людей і пільмою раз і назавжди несуть у собі принципову хибу — хибу, що неминуче закладає основи для настання нової темряви. Можливо, тому пільма щоразу й повертається, — коли засинають, заколисані спокоєм, мирні міста, коли впадають у дрімоту на прикордонних валах втомлені вартові.

У цьому світі, що є нічим іншим, як тонкою береговою лінією поміж буттям й небуттям, не можна спати. Інакше знову — мов кошмар — спалах червоної пільми. А коли пільма відступить, ми почнемо збирати світ від початку — ті самі піщані замки, той самий пляж, інші лише імена — вдивляючись у минуле, немов у чудний, прекрасний сон.

Цивілізація починається з називання кольорів, які першими прорізаються в темряві. Спочатку людство вчиться розмежовувати білий, чорний та червоний. Це — прадавні кольори Рігведи. Блакитний ляпіс-лазур згадується в епосі про Гільгамеша. Жовтий — уже колір епохи Гомера.

Так із пільми, з великим німим зусиллям, знову народжується людина. Спочатку білий. Потім червоний і чорний. І тільки потім — блакитний і жовтий. У Славка скотч на рукаві — жовтий.

Зараз я, їдучи нічним швидким поїздом зі Львова до Києва, не здатен розрізнити за вікном нічого іншого, окрім праїндоевропейської темряви. Тільки відсвіт на шибі від ламп, що горять у проході вагона. Тільки темрява, холодна й випалена, як вугілля перших кочових багать під зорями північної півкулі.

Усвідомлення масштабності цієї пільми змушує мене міцніше стискати поручні при вікні. Поруч зі мною у Київ їдуть кілька військових. Мені шалено хочеться заговорити з ними,

поспілкуватися з кимось, хто зможе мені побути за друга в цій темряві, поговорити з кимось, аби відчувати себе живим. Я перевіряю знову телефон — чекаю на бодай якусь відповідь у телеграмі від Христі, але вона навіть не прочитала мого вранішнього повідомлення, хоча не могла не бачити його. Не могла не бачити.

Я все розумію, все дуже прозоро. Таких історій, як у нас, зараз — тьма. Знаю, тому що читаю близько ста новел письменників-початківців на тиждень. Читаю по сто новел, починаючи приблизно з початку літа цього року, як тільки росіян відігнали від столиці й у країні потроху стало налагоджуватися звичне життя. Читаю новели, читаю синопсиси романів, читаю уривки повістей. Від початку повномасштабного вторгнення всі літературні курси переповнені. Кожен хоче розказати свою історію війни. Кожен — на власному нулі життя, кожен — у своїй печері з бізонами, біля власного вогнища, іноді — біля згарища, іноді — попелища. Кожен хоче назвати, дати ім'я тому, що він побачив. Ми всі зазирали в очі прадавній пітьмі. І поки вона не зрослася з нами, потрібно їй дати ім'я, провести між нами й нею кордон — обвести довкруг себе білою крейдою коло.

Пітьма вихоплює нас із рук наших жінок і чоловіків, наших дітей і батьків, з нутрощів наших обжитих, добре освітлених домів, вихоплює і кружляє нас, викликаючи крик жаху, кружляє всіх, заглядає в очі. Обертом іде світ. Холоне щось під грудьми.

Таких історій, як у нас із Христиною, просто безмір. Вона — поїхала з дитиною за кордон, він — залишився тут. Вона — знайшла собі симпатичного, трохи старшого поляка (бельгійця, шотландця, іспанця). Він — з гідністю пішов на фронт. Або не пішов, як у моєму випадку, і мучиться почуттям провини. В неї теж почуття провини — за те, що зараз там, де не летять ракети. Але життя не можна відкласти на потім і докоряти немає кому. В

нього — спустошення, рух назустріч призначенню. Можливо, власній смерті. В неї — досвід, що зробить її сильнішою. Пам'ять і гіркота, змішана з надією на краще життя за кордоном.

Те, що відбувається зараз між нами з Христею, я чудово розумію. Таких історій — море.

— Не уїдкревайте уїкон, — каже мені незадоволено сухий літній провідник з наддністрянською (а точніше, з коломийсько-надвірнянською) вимовою. Постать у синьому піджаку з погонами та в картузі з емблемою «Укрзалізниці» проходить повз, із шумом затыгуючи обклеєні скотчем вікна світлонепроникною шторою. Все правильно. Ми маємо дотримуватись правил світломаскування, щоб приховати потяг від дронів чи ракет.

Я міряю поглядом коридор вагона, — військові, далі якісь жінки, схоже, викладачки, повертаються з конференції у Львові, далі ще пару військових. Я дивлюся на коридор мовби з велетенської відстані — вимірюваної, можливо, не кілометрами, а роками — відстані приблизно такої ж, як між цим поїздом, що несеться до столиці крізь ніч, та оріньяцькою культурою пізнього палеоліту, залишки якої можна знайти по всій Європі, від Лісабона до долини річки Дон. Не знаю, що мене вибирає з цього вагона у нескінченну перспективу космосу сильніше — думка про Христю й усвідомлення того, що в нас уже все скінчилося, спогад про маму, котрої не стало кілька місяців тому, чи думки про Славка. Про те, що з ним сталося.

Мама вже відійшла.

Дружина у мене ще, може, є. Десь. Інколи. Або ще може бути.

Друга у мене, схоже, вже немає.

І я не знаю, чи ще колись повернуся до Львова або в Мадери. Мама, дружина, Славко. Ось заради кого я там бував.

Ще одна втрата, ще одне попелище.

— Кава, чай, пичення? — повертається за якийсь час провідник до нашого з військовими купе.

— Два кохве, — кажуть молоді, дужі хлопці у формі, що стоять біля сусіднього вікна. В них акуратні бороди, світлі, усміхнені обличчя.

— Чай, — озиваюся я із глибокого міжзоряного простору, і мій голос звучить десь дуже далеко там, унизу, у вагоні, що шумно несеться крізь ніч.

«Що тримає в небі зірки?», — думаю я, згадуючи про розсипи діамантового пилу на синьому оксамиті, які я бачив у Києві в перші дні знеструмлення, коли ще в столиці стояв сухий теплий жовтень. Міріади зірок над головою посеред темних коробок будинків, посеред непроглядних вулиць, де світяться лише нашийники у собак на вечірній прогулянці. Біла ріка Чумацького Шляху, Велика й Мала Ведмедиці, Пояс Оріона, Персей, Андромеда, Кассіопея...

У прадавній пітьмі, на нулі життя у глибокому тилу в час повномасштабної війни, я силкуюся назвати безіменне, що танцює навколо мене, кружляє танцем зірок, видає нутрянні звуки. Я намагаюся зрозуміти те, що намагалися досягнути перші люди на планеті: що тримає в нескінченному небі зірки? Тому що старі відповіді вже не працюють.

А потім думаю: Славко,

Соломія (Венера — Марс — Плутон)

Славко, Славко, Славко, крутиться в моїй голові, а тим часом уже знову полудень. *Живи. Живи. Живи.*

В нашому з Ірцею кабінеті яскраво світить сонце, зараз тут навіть душно. Я стою спиною до Ірці, роблю вигляд, що визираю крізь вікно на Площу Ринок внизу. Я не можу повернутися зараз до неї обличчям, не можу нічого сказати їй, пояснити, зробити зі собою я зараз теж нічого не можу.

— Ти йдеш? — запитує вона, ще не розуміючи, в чому річ. Ірця завжди має гарний вигляд, на відміну від мене. Вона тримається ліпше за інших дівчат, яких я знаю. Інші тримаються не так добре, як Ірця. Наприклад, я.

У Ірці служить брат, але брат, думаю я, це не те ж, що чоловік. Чи хлопець. Хлопець, з яким ви вже десять років. Це майже те саме, що й чоловік. Те саме. І зовсім не те саме, що брат. Є своя градація болю, складна ієрархія втрат, яку кожен, залучений до війни, прямо чи опосередковано, починає гостро відчувати, відчувати цілком інтуїтивно, цьому ніхто не вчить, цьому вчиться кожен сам. Одна справа — син. Інша справа — чоловік. Ще інша — брат. Сусід. Однокласник. Людина з твого міста. Хлопець, з яким ти десять років — це майже так само, як чоловік, хоч ви й не одружені. Складна система ієрархії у світі тривожності, стресу, скорботи, у світі ритуалів пошанування цієї скорботи, особливих церемоніальних фраз співпереживання чужого болю, які гнітять своєю одноманітністю. Напружена боротьба за те, щоб цю одноманітність подолати, за все нові й нові способи виказати іншому свою підтримку. *Вітаю тепло. Співчуваю всією душею. Обіймаю всім серцем. Це за межею, але я з тобою. Світла пам'ять загиним, ворогам — смерті й пекельних мук.* Смерть збагачує кожную культуру, не те що життя. Життя не видно, поки живеш, як рибі не видно води. Як нізащо не здогадаєшся, що в людині тече кров, поки не побачиш перших поранених. А потім — перших убитих.

Живи. Живи. Живи.

Ці ієрархії болю будуються несамохіть, вони нарастають, як стільники, в які чорні бджоли новин зносять густий гіркий мед. Тебе покриває цими стільниками, обліплює новинами з війни, і щоб не задихнутися, треба зрізати їх із себе чимось гострим, наприклад, червоним канцелярським ножом, що стоїть у мене в органайзері на робочому столі. Я намагаюся зрізати ці

стільники щоранку, коли приходжу на роботу, щоб зберегти можливість бачити Ірцю такою, якою я її знала до повномасштабного вторгнення. Як щирю подругу, як чуйну, делікатну людину. А не як ту, в кого воює брат. Всього лише брат, хоч для інших і це — більше, ніж вони здатні вмістити.

Зрізати липкі стільники з очей, з голови (бурий мед затікає у вуха, а з вух — просто в голову, просто в думки). Зрізати їх із грудей, щоб не стискало при кожному подиху. Витерти кров від випадкових порізів. Приготувати кави. Привітатися тепло. Обійняти всім серцем. Поспівчувати всією душею. Ось перед тобою Ірця — висока, усміхнена молода жінка, виразні вилиці, відважна усмішка на широких вустах, густе каштанове волосся, акуратна косметика, невеличкі сережки, справжня львів'янка. Ірця віднедавна віддає перевагу темному глухому одягу під шию — темні гольфи, темні дуті безрукавки, — він робить її менш жіночною, але більш діловою. В такому одязі легше працювати з гуманітаркою на складах. Тепліше пересиджувати тривоги в укритті.

— Соля? — перепитує мене Ірця, все ще чекаючи, що я озирнуся. — З тобою все добре?

Вона завмирає біля дверей збентежено, чекає, якою буде моя реакція. Ірця помічає, що я стала якоюсь іншою, якоюсь не такою, як завжди. Помічає, що ці зміни накопичуються. Що мене обліплює стільниками чорного меду новин, бурого меду очікування. Мої реакції повільніші, мої вітання вже не такі теплі, обійми вже не такі щирі. Я не справляюся так добре, як Ірця, не встигаю зрізати все, що нарастає.

— Так, усе добре, зараз прийду, — кажу їй (*живи, живи, живи*) і, на хвилю обернувшись, натягнуто усміхаюся й заспокійливо киваю. Ірця стурбовано дивиться на мене, але киває у відповідь і виходить, а я відвертаюся до вікна, щоб приховати сльози. Вони котяться самі, самі, я вже не контролюю цей процес. У

медичній практиці ця хвороба — некерована сльозотеча — називається «метафора». Я не знаю, метафорою чого є мої сльози, сльози, які течуть самі, попри моє бажання. Можливо, вони свідчать про те, що мед у комірках уже визрів.

Крізь шибу вікна видно — внизу під Ратушею вже зібралися люди в цивільному й військові з прапорами та фанами. Вже під'їжджає чорний лискучий бус служби ритуальних послуг (*живи живи живи*). Час іти.

Мер просить, щоб усі працівники Ратуші приходили на прощання з героями. Я не можу більше ходити на ці церемонії, сьогодні — це востаннє, кажу сама собі, але все одно, втерши сьак-так сльози, накидаю на плечі пальто і теж виходжу з кабінету, поспішаючи разом з іншими до виходу. Сьогодні я зі самого ранку зовсім розкисла, просто не даю собі ради. *Живи. Живи. Живи.*

Львівська ратуша — стратегічний об'єкт у самому центрі міста. Коли у місті оголошують тривогу, ми всі обов'язково спускаємося в укриття, тому що ми — у списках об'єктів на ураження. Зате в Ратуші завжди є світло — є генератори, завжди є інтернет. Виходячи з Ратуші на холодне листопадове сонце, я зиркаю покрадьки на телефон. Від Славчика (*живи*) все ще нічого немає.

Шукаючи собі місця в натовпі перед Ратушею, чую перші звуки сурми. Наш сурмач, пан Ярослав, літній чоловік із сивими вусами, вже стоїть перед військовими у своїй червоній формі зі золотим левом і декоративними золотими шнурами на плечах, тримаючи у руках сурму. Він бере першу ноту, й усі стихають. Пан Ярослав виконує мелодію, яку ми називаємо «сумною сурмою», на відміну від звичайної сурми, котра звучить на Площі Ринок опівдні. Сумна сурма біля Ратуші звучить кожного дня. Львів прощається з полеглими героями.

Шпаркий листопадовий вітер намагається стишити звуки сурми, він січе мене в обличчя моїм же волоссям, змушуючи поправляти зачіску. Вітер доносить смороди вихлопних газів від дизельних генераторів, які працюють біля кожного кафе на Площі Ринок. Їх деренчання поволі стає звичною частиною львівського пейзажу. Перед Ратушею у чорних пальтах стоять мер, його помічники та помічниці, декілька депутатів, управління культури, управління фінансів, бухгалтерія. Вітер куйовдить їхнє волосся, проникає під комірці курток і пальт, обличчя скорботні, пан Ярослав грає свою мелодію.

Люди, машини на площі Ринок на цей час завмирають. Похоронна процесія з чорним бусом зупиняється біля Ратуші, і всі, хто поруч, — люди з мерії, перехожі, військові, родичі, що супроводжують процесію, працівники сусідніх кафе — прикладають руку до серця або стають на одне коліно.

Ми з Ірцею теж стаємо на одне коліно. Я відвертаю від Ірці обличчя у комір, щоб приховати сльози (*живиживиживи*). В мене очі й так майже постійно червоні. Небо сьогодні чисте й високе, лазурно-блакитне, і сонце в цю холодиригу здається особливо різким, безстороннім.

Одинокий, світлий голос сурми нота за нотою здійсмається все вище і вище. Це начебто оптимістичний хід мелодії, але я не можу стримати тремтіння вуст (*виживи виживи*). Ринок завмирає в цей момент, люди ховають обличчя.

Чую, що Ірця теж схлипує, і хоча в неї воює лише брат, я відчуваю, як ми стаємо на мить ближчими.

Із чорного лискучого буса дістають труни зі загиблими, лискучі, важкі. Військові завдають їх собі на плечі, по шестеро на труну. Інші несуть у руках портрети загиблих.

Військові, що йдуть першими, несуть хрести та синьо-жовті прапори. Процесія рухається далі, за Ратушу, в Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла. Сурма замовкає, і, поки всі

інші підіймаються з колін, я стараюся непомітно витерти сльози серветкою. Ірця дає мені час і не чіпає з питаннями, вона знає, що зі мною зараз, вона знає, що я її засуджую за те, що в неї воює лише брат, а не чоловік, не хлопець, з яким вона прожила десять років, не хотючи, але засуджую, однак вона все одно стоїть, не полишає мене, не відштовхує, не доймає запитаннями. Відчуваю від неї підтримку. Відчуваю, яка вона сильна. Відчуваю, як із цим розумінням мудрості Ірці, її сили, сьогоднішня порція стільників із чорним медом сповзає з мене, і сонце раптом, сонце, що сліпило так різко, виграючи на лакованих боках чорного буса, стає не таким безстороннім, стає ніби ближчим також, і я починаю вірити, що передчуття, яке тримає від ранку затиснутим моє серце, було помилковим.

Я готуюся піднятися з коліна, з полегшенням, з вдячністю до Ірці, з вірою, що все буде добре, коли у кишені у мене починає дзвонити телефон, безглуздо-веселе тирлінькання, яке вже давно треба змінити: *ninimi-nim-nim-нам*, *ninimi-nim-nim-нам*.

Відчуваючи, як передчуття з новою силою різко стискає все моє серце холодною, промерзлою на листопадовому вітрі рукою, від чого терпнуть коліна, мліють груди, я дістаю телефон із кишені пальта, відкидаю вкотре пасмо волосся з очей, і серце в мене вибухає темним вибухом, від якого мрячіють метелики перед очима: *ninimi-nim-nim-нам*.

Дзвонить Ростик, Славчиків брат. Я наперед знаю, що він мені має сказати. В очах стає темно, в голові гуде дзвін. Знаю від самого ранку.

Раптом по кишенях працівників мерії, що теж уже попідіймалися, починають оживати смартфони — вмикаються додатки, які сигналізують про небезпеку. *Увага! Оголошена повітряна тривога! Негайно пройдіть в укриття!*

Тільки мій продовжує: *ninimi-nim-nim-нам*.

Всі похапцем вимикають сигнали на мобільниках, але це не допомагає: на Ратуші оживає з хвилинным запізненням власна сирена, і вся Площа Ринок, з її кафе, рестораціями та сувенірними крамничками, з усіма деренчливими генераторами, стискається від її пронизливого виття.

Пінімі-нім-нім-пам, повторює настирливо мій телефон. Тільки не це, Боже, будь ласка, нехай це буде не те, що я думаю, будь ласка.

— Щось летить, — озивається Ірця, занепокоєно вдивляючись у смартфон, і тягне мене за рукав. — Пішли, не залипай.

Пінімі-нім-нім-пам.

— Я зараз, — кажу Ірці (*живиживиживипрошуживи*). — Це Славчиків брат.

Ірця дивиться на мене розгублено, безпорадно, її очі широко відкриваються, вона мовчки киває, в її очах страх.

— Я в укритті, — кидає вона.

Похоронна процесія під виття сирен рушає далі, і я тремтячою рукою приймаю виклик —

Мирослав (Персей — Андромеда)

але в телефоні відсутня мережа, жодних нових повідомлень. Вже за північ, під монотонний стукіт коліс і хропіння у вагонах ми несемося десь крізь поля темною порожнечою поміж Львовом і Києвом.

Я лежу на верхній полиці в задушливому купе, навіть не розстеливши собі постелі, двері в купе відчинені, щоб було чим дихати, у коридорі тьмяно горить світло. Мене не бере сон — надто багато думок у голові, надто глибока темрява навколо, я лежу й дивлюся перед собою у стелю. Мої супутники вже всі позасинали, стиха хроплять, цікаво, думаю я, як би я себе почував у казармі, де вічно хтось хропе, втім, думаю, я би звик.

Я би звик, я до всього легко звикаю. Я вмію обходитись найменшим.

Досі не розумію, чому вони не одружилися за всі ці десять років. Не те щоб це було надважливо для мене, але мені хотілося, щоб вони були разом, вони здавалися гарною парою. Славко і Соломія, Соломія і Славко. Він — високий, плечистий, з невеличкою бородою і хитрою дитячою усмішкою, велика добра дитина, котра замислила пустощі. І вона — тонка, висока, схожа на сплетений з лоз оберіг. Гарна, зваблива дівчина, яка охоче пристає на всі Славкові авантюри, віддаючи себе всю й повністю, самозабутньо, немов героїня старого романтичного кіно. Їхнє життя, власне, й нагадувало кіно: поїздки на дикі пляжі в Європу, автостоп, раптові прогулянки нічним Львовом — ймовірно, все це й було можливим саме тому, що вони не були одружені, а ніби от-от мали розлетітися в різні боки, мов діти на каруселі, й обидвоє докладали відчайдушних зусиль, щоб цього не трапилось.

Соломія ходила на танго, працювала у Ратуші, готувала наукову роботу на здобуття доктора філософії — ідеальна пара для Славка (вона одна називала його Славчиком, всі інші, хто був родом зі Львова, казали йому просто «Славко» — можливо, то проявлялася якась особлива кримська перспектива Соломії, Соломія родом із Криму). Думаю, вона була найвродливішою з усіх дівчат — точеною, елегантною, розумною — які траплялися Славкові, але він, схоже, навіть з нею не наважився бути близьким по-справжньому. За ним упали десятки красунь. До Соломії романи його були легкими та недовгими, наче весняне цвітіння розоцвітих (великого сімейства, до якого входять не тільки яблуні, груші та сливи, але й троянди, малина, фіги, кропива, хміль та коноплі; здається, цим переліком можна окреслити й усі ті емоції, які Славко дарував щасливцям, котрих покохав). Соломія щось змінила у Славкові — їхня історія

тривала десять років. Ба й з нею, здається, він наче остерігався перетинати якусь важливу межу. Можливо, тому, що його батьки померли дуже рано і його виховувала бабуса. Можливо, то якісь холодні, відлюдні планети огортали його ледь помітною паволокою містичної недосяжності, неспокійні комети креслили йому шляхи його серця. Здавалося, він боявся скувати себе стосунками раз і назавжди, аби не втратити своєї фавнівської радості до життя, яка буває, певне, лише на світанку буття нашого плаского світу, коли красиві голі німфи блукають лісами поруч із веселими бородатими сатирами й легковажно впиваються небесно-синім вином вічного літа.

Славко завжди ніби стояв на порозі — наполовину на світлі, наполовину — в тіні. Серце його було глибоке, мов кримські печери. Можливо, тому Соломія з ним так довго. Можливо, вона одна знає всі його підземні гроти.

А може, навіть її він не пускав на справжню глибину.

В цьому була таємниця.

Людина, яку всі в нашому товаристві просто обожнювали. Чоловік, який присвятив своє життя тому, аби красиво зваблювати жінок — а він умів це робити красиво. Найкращий товариш, який у мене тільки був. Та завжди залишалася ця тонка межа, ніби він залишався закритим, недоступним, незалежним, ніби нікому до кінця не розкривав себе, а завжди грав якусь роль — грав до кінця, майстерно, але — грав. Лицедіяв.

Хоча, здавалося б, куди вже щиріше спілкуватися, ніж ми. У листах, які я отримував від Славка на літніх канікулах у гімназії, він описував, як позбувся цноти з дівчиною свого старшого брата — десь у саду під яблунею на селах у свого дядька в Карпатах, поспішаючи перед поїздом, спантеличений, але все ж. Перший серед нас. Раніше, ніж Юзик Яблонський, улюбленець усіх дівчат із десятого «бе» (котрий втратив цноту,

до слова згадати, з однією з тих самих дівчат із десятого «бе», на простирадлі мого дядька, на ліжку мого дядька, в квартирі мого дядька, у якій я жив на той час, навчаючись у гімназії; ця дівчина потім стала його першою дружиною).

Ми завжди товаришували нашою компанією — я, Славко, Яблонський, Бізон. Так повелося, що ми не розгубилися після закінчення гімназії, а трималися разом: збиралися разом на лавочках біля Театру ляльок або біля пам'ятника Шевченку, ходили разом на концерти, бродили, накурившись трави, по Високому Замку, і осягали абсолютний дух, ідею соліпсизму та принцип невизначеності Гейзенберга. Найчастіше — утрюх зі Славком і Бізоном, іноді — з Яблонським, але Яблонський завжди намагався здаватися «серйознішим», і замість трави віддавав перевагу пиву, а замість блукань алеями парку і філософських розмов — посиденькам у пабі й обговоренню бізнес-проектів. В університеті ми досить часто бачилися всі разом — я, Славко, Бізон, Юзик Яблонський — але, як і в гімназії, найближчим я був саме зі Славком. З Юзиком було добре щось затівати. З Бізоном було гарно мовчати. Зі Славком було найближче. То було щось більше, ніж дружба. То була певна спорідненість душ.

Я вважав, що ми доконечно щирі одне з одним. Ми детально, зі смаком і уважністю до фізіологічних деталей, ділилися подробицями наших перших *coitūs* так, як тільки можуть ділитися ними випускники біологічного класу найкращої гімназії міста — з академічним інтересом, інтересом дослідників науки життя, не кабінетної, а справжньої, котра почалася за межами середньої школи. Обговорювали характер фрикцій і глибину проникнення, вели термінологічні диспути щодо відмінностей між поняттями *vulva* (*organa genitalia externa*) та *vagina* (тут Славко міг відволіктися від чисто біологічного дискурсу й згадати про вживання слова *пизда* в

новгородській берестяній грамоті), обговорювали практики *fellatio* та *cunnilingus*, наче учені, котрі вивчають можливість висадки на Марс чи спуску на дно Маріанської западини. Це було збіса смішно. Два іронічні інтелектуали, які, нарешті, відкинули книжки й почали пізнавати світ, як і належить, коли тобі двадцять, за допомогою *penis*. Зі Славком завжди було збіса смішно. В нього було пречудове почуття гумору.

Ми знали одне про одного, здається, все. А все ж у мене відчуття, що я так і не пізнав його. Що якась таємниця залишилась нерозкритою.

Славко багато в чому був моїм учителем. Мої батьки були доволі заможними, ми мешкали у приватному будинку в Мадерах, містечку неподалік від Львова. Славка виховувала його *бабця* (це ледь чутне пом'якшене «ч» в надрах «ц» — ніби далеке відлуння довоєнного польського *babcia*), яка померла, коли йому виповнилося шістнадцять чи сімнадцять, вони з *бабцею* завжди жили на пару гривень. Щось допомагав брат, родичі, але Славко в гімназії вічно ходив у поношених речах, ніколи не мав кишенькових навіть на проїзд і завжди натякав на те, щоб ми розділили підобідок, споряджений мені з дому, на двох.

Він мав принципово інший життєвий досвід, ніж я, виростаючи в одному з найбільш бандитських районів Львова. Коли я слухав тихо «Пінк Флойд» у себе в Мадерах і бунтівничо носив футболку навипуск, він пиздився до крові з гопниками у себе на районі за те, щоб мати право ходити у братовій шкірянці із заклепками. Він завжди був ніби трохи зрілішим, ніж я: давав мені посвяту в чоловіче дорослішання — важчу музику, складніші книжки, глибше життєве розуміння. Коли він приніс мені в гімназію почитати поему монаха-відлюдника Хань-Шаня «Вірші Холодної гори», написану тисячу років тому на скелях, за сотні кілометрів від людських домівок, я зрозумів, що доля моя вирішилася. *Темні, похмурі — стежки Холодної гори. Каміння,*

уламки — скрижанів берег струмка. Цінь-цвірінь — чутно птахів. Самотньо, безлюдно — ніхто сюди не прийде.

Ми обидвоє готувалися в гімназії стати лікарями, бо обидвоє були з лікарських родин. Та, врешті, я став, здається, філологом, а Славко, здається, філософом.

Згодом я дізнався, що у Хань-Шаня був товариш, якого звали Ши́де. Хань-Шаня зламали бідність і сімейні труднощі, й після численних поневірянь він став монахом-відлюдником, оселившись високо в горах. Ши́де був його приятелем, таким ж ексцентричним, як і Хань-Шань, але, здається, трохи облаштованішим у побуті. Ши́де був схожим на божевільного злидаря-волоцюгу, він служив у монастирі біля печі на кухні й ховав недоїдки після обіду для свого приятеля. Не знаю, ким би у цій парі був я, а ким — Славко, але мені здавалося, що дружба Ши́де і Хань-Шаня — це історія саме про нас,

Яблонський (Меркурій — Венера — Марс)

про цих двох чудил думаю я, відкушуючи черговий шматок хліба, про Славка і Мирослава, чомусь вони раптом приходять мені на гадку.

Ми сидимо на кухні за спільною трапезою — я, Леся, її малий. Картопля і відбивні, салат, гарячий солодкий чай. Пів на сьому вечора, будній день. Рідкісний час за останні тижні, а може, й місяці, коли ми тихо, без докорів одне одному, так ось сидимо і вечеряємо. Обережно зиркаю на Лесю — вона красива, коли їсть, але досі неприступна, вдає, що не помічає мене. Я ніколи раніше не звертав уваги саме на такий тип краси у жінок, Леся каже, що це фламандська врода: біляве волосся, бліда шкіра, виразні брови, точене підборіддя. Волосся, зібране у хвостик, робить її зовсім дитинною. Може, і справді фламандська врода, а може, і наша, краматорська, бо що я знаю про жінок із Краматорська? Тільки те, що чув від Лесі. Я й у

живописі не дуже розбираюся — в гімназії, звичайно, ми щось вивчали, і Рембрандта, і всіх інших, але доросле життя виявилось такою штукою, що тут — не до мистецтва. Особливо в наш час. Особливо в Україні.

Леся в теплій салатівій флісці (котел не встигає нагріти хату у перервах між вимкненнями електроенергії), на кухні горить м'яке, схоже відтінком на мед, світло (бачити електричне світло — навіть незвично вже). Кухня — підшафки, кахлі, абажур — теж у теплих, вохристих тонах, у кольорах соняшника. У тонах затишку. Тільки от нам чомусь не затишно. Ми їмо мовчки, в напруженні, Леся старається не дивитися на мене, Максимко зайнятий своїм телефоном, а я втомлено, жуючи жорстку відбивну й попиваючи гарячий солодкий чай, позираю крізь вікно нашого будинку на вулицю, де за парканом нашого подвір'я світить один-єдиний ліхтар. Він тільки підкреслює нависаючу над нашим районом пітьму.

Коли багато темряви навколо, як-от зараз, складається враження, що з психікою починає щось відбуватися. Ти так часто бачиш пітьму — коли йдеш із ліхтариком у туалет, у душ, у гараж, у вольєр до собаки, у власну спальню, коли встаєш серед ночі на кухню попити води (світла, здається, зараз частіше немає, ніж є), коли снідаєш і вечеряєш у світлі ліхтаря, що починаєш мимоволі вдивлятися вже не у світ навколо, а всередину себе, і починаєш бачити там те, чого раніше не помічав. І, може, навіть не хотів би помічати.

Приміром, я завжди цілком серйозно вважав, що серед усієї нашої гімназійної компанії я — найадекватніша людина.

Славко вічно гальмував у всьому — досі не женився, досі не має дітей, добре, хоч квартиру йому бабця залишила, бо я вже думав, доведеться мені йому ще з житлом допомагати.

Бізон — ніби нормальний, але, якщо копнути глибше трохи, теж неясно, чим дихає. Наприклад, я розумію, коли тобі

шістнадцять і тобі хочеться посидіти на кладовищі — але якщо тобі сорок, напевне, це вже трішечки якийсь дзвіночок, не?

Мирослав — тут, узагалі, як то кажуть, по comments. Коли він втік тоді з психлікарні, його мама першим ділом подзвонила до мене. Дізнатися, чи я не знаю, де він. Звідки я можу знати, де її син? Ні, взагалі-то, Мирослав нормальний і адекватний, просто іноді щось у нього таке буває — якась хвилька чи завитулька така проскакує у розмові. Тому треба називати речі своїми іменами. Якщо людина приймає на постійній основі ліки, це вже багато про що говорить. Хоч, може, він чудовий викладач — а я в цьому не сумніваюсь, он скільки було різних музикантів чи фізиків, математиків — той самий Джон Неш в «Іграх розуму» — в яких явно кукуха не на місці, я не сумніваюся, що Мирослав чудовий знавець Гомера чи Шевченка, чи кого він там вивчає. Я просто про те, що не здивований, коли почув від Бізона, що Христина йде від Мирослава. Молода, красива — її можна зрозуміти. Знайде собі якогось шотландця чи ірландця, чи де вона там — її можна зрозуміти, я її, взагалі, повністю розумію.

При тому, що я доволі консервативний у повсякденному житті. Я за нормальність, за те, щоб ми всі тяжіли до певної норми.

Ні, я, знову ж таки, цілком за свободу для інших. Тобто, хоче Бізон на цвинтарі медитувати — будь ласка. Хоче Мирослав ходити голим — будь ласка. Я за класичне розуміння свободи — чужа свобода закінчується там, де починається моя. Не роби іншому те, що тобі не мило. Водись віл з волем, а вовк з вовком. І так далі. Традиційні цінності епохи Рейгана, Тетчер та Івана Павла II-го. Добрі стосунки. Міцна сім'я. Ясні моральні принципи. У свята — церква. У вихідні — родина. Трохи доброго вина і гарної музики. Тримати державу на короткому повідку. Нести відповідальність за своє життя. Все. Ось моя формула щасливого життя, і не треба нічого вигадувати.

Я люблю своїх друзяк: Бізона, Славка, Мирослава — я би сказав, обожнюю. Тому що це пам'ять, це дитинство, це юність — людина повинна мати якусь основу, до якої можна повертатися, черпати з неї сили, натхнення, радість життя, врешті-решт. Я просто маю на увазі, що я завжди себе почував серед них трішки старшим — як тато, який пильнує за тим, щоб дружня вечірка не перетворилася на оргію і шабаш. Пити? Будь ласка, але знайте міру. Вживати наркотики? Прошу дуже, ви дорослі люди, але, будь ласка, об одинадцятій вечора щоб усі вже були вдома — у всіх жінки, діти, робота. Все. І жодних проблем.

Ну, тобто, я дуже добре знаю, як іншим будувати життя. Я вроджений керівник. Я це знаю, і, скажу без зайвої скромності, я вартий свого шматка хліба. У мене підлеглих п'ятсот чоловік — регіональні представництва по всій Україні, логістика, сервісні центри. Я знаю, як їм дати раду. Тільки-от мій психотерапевт постійно нагадує, щоб я повертав усе до себе. Не їм, а собі. Не їм потрібно підказувати, як жити — Бізону, Славкові, Мирославу — а самому собі. Розібратися зі собою.

Мені здавалося, що в мене, в принципі, питань зі собою немає. Немає в принципі питань до життя. Все ясно. Всі відповіді, які мене цікавили, я отримав ще в школі на уроках християнської етики і заняттях з правознавства. Тому мене завжди тішило спостерігати, як зависав іноді Мирослав. Той випадок, коли забагато собі накручуєш.

Але, коли почалася повномасштабка, я вперше відчув, як воно — коли може їхати кукуха. І я, чесно кажучи, злякався. Коли весь наш звичний світ почав у буквальному сенсі руйнуватися — під ударами ракет і колесами танків. Кілька наших регіональних відділень довелося закрити і перемістити ближче до Львова. Пару наших працівників побували під окупацією на Київщині. Почав тріщати не тільки світ навколо.

Мені здалося, що в мені теж щось може зараз надламатися. І я в першу чергу згадав про Мирослава — мені дуже б не хотілося, щоб мене санітари ловили голого по Львову.

Тому я сказав собі — Юзику, треба зібратися. Сфокусуватися на тому, на що ти маєш вплив, і перестати нервувати з приводу того, над чим ти не владний.

І мені здається, якби я був сам, тут, взагалі, питань не виникало б. Працюй на благо країни, волонтер, донать, а відчуєш поклик чи отримаєш повістку — іди на фронт. Все ясно, коли в тебе все склалося з цінностями і життєвими принципами.

Це коли ти сам. Коли ти — сферичний кінь у вакуумі.

Але я не був більше сам, ось у чому справа. Ось у чому справа. Це був мій четвертий шлюб. Четвертий шлюб із дуже не простою жінкою, перед якою я почуваюся зобов'язаним. Котру я пообіцяв захищати.

Терапевт каже: якщо це четвертий шлюб уже, можливо, є щось, чого ти не помічаєш у собі?

А може, кажу, це просто не пощастило з партнерками? Чи, може, кажу, це мене Господь за щось карає?

Але я зрозумів, на що він натякає. На те, що в кожній людині може бути така її сторона, яку самому побачити ніяк не виходить. То як у дзеркалі неможливо побачити спину. У кожного може бути така невидима частина, не тільки в мене. Ну, тобто, мені терапевт дав делікатно зрозуміти за немалі гроші, що все те, що я про себе знаю, воно, м'яко кажучи, не зовсім відповідає дійсності.

І, напевно, я би з цим взагалі не парився. Якби залишався сам. Якби не було четвертого шлюбу. Якби не відчував, що я зобов'язаний перед Лесею. Якби не обіцяв захищати.

А тут ще Славко пішов воювати. І все ніби каже мені — Юзику, ти ж розумієш, всі чекають. Всі дивляться, всі ждуть від тебе відповідного кроку.

І тут, коли почалися ці перші обстріли, коли у жовтні вперше зникло світло, і весь Львів, та що там, вся Україна залишилася без світла, раптом починаєш розуміти, що все не так просто, як думалося раніше.

Є Леся з малим. Самотня молода жінка з Краматорська, якій багато чого довелося пережити. Яка навчила мене життю, хоч ми разом близько року. Є країна, яку постійно підточують москалі на сході, на півдні, на півночі. Є ракетні обстріли. Є Славко, найкращий, можна сказати, товариш, який один-єдиний наразі з усієї нашої тусовки не засцяв, скажемо прямо, піти воювати. І є всі ті красиві речі, які я сам собі про себе ж розповідав. Про відповідальність, про принципи і так далі.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

КУПИТИ